
УДК (UDC) 94 : 327.2 : 32.019.5 (47 : 498) «1918/1939»
DOI: 10.26693/ahpsxxi2024.07.025

**“THERE IS NO NEED TO PULL OUT THE BESSARABIAN SPLINTER
FROM A ROMANIAN FOOT”:
BESSARABIAN QUESTION IN SOVIET-ROMANIAN RELATIONS
DURING THE INTERWAR PERIOD**

Maksym Snihyr,

e-mail: maksym.snihyr@ukma.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6401-5186>

National University of Kyiv-Mohyla Academy,

Ukraine, 04070, Kyiv, Skovoroda str., 2

Abstract

This article characterizes the features of the development of the Soviet-Romanian relations in the context of the ‘Bessarabian question’ during 1918-1940. The Soviet Union preserved the consisted position of the non-recognition of Bessarabia as a part of Romania and demanded inclusion of Bessarabia into the USSR as an autonomy withing Soviet Ukraine or as a separate union’s republic. In order to achieve this aim, Bolsheviks used the covert operations, supported by the propaganda campaign, aimed at the population of Bessarabia, USS and the Western European public opinion.

Among the leaders of the Soviet Narkomat of the Foreign Affairs in the early 1920s two approaches towards the resolutions of the Bessarabia question were formed. The authorised representative of the USSR in London Christian Rakovsky argued for need to use Bessarabia as destabilizing factor of the situation both in Romania, as well as in the relations between Romanian elite and it’s allies abroad. The deputy of the People’s Commissar Maxim Litvinov opposed this point and advocated for the resolution of the question even if at the price of unambiguous recognition of the belonging of Bessarabia to Romania. Both Christian Rakovsky and Maxim Litvinov were developing their positions based upon an assumption of the temporality of the status-quo and the need to incorporate Bessarabia into the USSR. Even though in the early 1930s the USSR agreed to establish the formal relations with Romania out of the tactical considerations, Narkomat of the Foreign Affairs chose the politics of non-recognition of Bessarabia to Romanian State. This approach was made possible by the gentlemen agreement between the heads of the Foreign ministers of Romania and USSR – Nicolae Titulescu and Maxim Litvinov. However, even after establishing the diplomatic relations, the Soviet Union continued to undermine the sovereignty of Romania over Bessarabia.

Keywords: Bessarabia, international relations, USSR, interwar period, Zakordot, subversive actions, Christian Rakovsky

«НЕЧЕГО ВЫНИМАТЬ ИЗ РУМЫНСКОЙ НОГИ БЕССАРАБСКУЮ ЗАНОЗУ»: БЕССАРАБСЬКЕ ПИТАННЯ У РАДЯНСЬКО-РУМУНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Максим Снігур,

email: maksym.snihyr@ukma.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6401-5186>

*Національний університет Києво-Могілянська академія,
Україна, 04070, Київ, вул. Сковороди, 2*

Анотація

У статті охарактеризовано особливості розвитку радянсько-румунських відносин у контексті «бессарабського питання» протягом 1918-1940-х років. Радянський Союз зберігав послідовну позицію невизнання приналежності Бессарабії до Румунії та вимагав включення Бессарабії до складу СРСР на правах автономії у складі УСРР або окремої союзної республіки. Задля реалізації цієї мети більшовики вдавалися до диверсійно-розвідувальної діяльності, підтриманої пропагандистською кампанією, спрямованою на населення Бессарабії, СРСР та західноєвропейську громадську думку.

Серед очільників радянського Наркомату закордонних справ на початку 1920-х років сформувалося два підходи до розв'язання бессарабського питання. Повноважний представник СРСР в Лондоні Християн Раковський стояв на позиції необхідності використання Бессарабії як фактору дестабілізації ситуації як в Румунії, так і у відносинах між румунською елітою та її закордонними союзниками. Цій концепції опонував заступник наркома закордонних справ Максим Литвинов, який закликав до вирішення бессарабського питання навіть ціною безумовного визнання приналежності регіону Румунії. Попри наявність двох різних підходів до розв'язання «бессарабського питання» серед керівників союзного Наркомату закордонних справ, фактично і позиція Християна Раковського, і погляди Максима Литвинова виходили з тимчасовості статус-кво та необхідності входження Бессарабії до складу СРСР. Хоча на початку 1930-х років СРСР з тактичних міркувань встановив дипломатичні відносини з Румунією, Наркомат закордонних справ обрав політику невизнання приналежності Бессарабії до румунської держави. Ця політика стала можливою завдяки джентльменській домовленості між очільниками зовнішньополітичних відомств Румунії та СРСР – Ніколае Тітулеску та Максима Литвинова. Однак навіть після встановлення дипломатичних відносин, Радянський Союз продовжував підважувати суверенітет Румунії над Бессарабією.

Ключові слова: Бессарабія, зовнішні відносини, СРСР, міжвоєнний період, Закордот, підризна діяльність

Постановка проблеми. Румунія, попри поразку у 1918 р., вийшла переможницею з Першої світової війни. Терени країни збільшилися вдвічі і першим територіальним здобутком стала Бессарабія, анексія якої відбулася у квітні 1918 р. зі згоди Центральних Держав. Румунська влада з тактичних міркувань уклала угоду, за якою зобов'язалася покинути Бессарабію, однак румунські війська залишилися в цій провінції. У відповідь на це більшовики арештували евакуйований румунський золотий запас, зав'язавши вузол радянсько-румунського конфлікту.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідження радянсько-румунських відносин протягом міжвоєнного періоду привертало увагу багатьох істориків. Головною причиною була постійна напрута у відносинах: незалежно від політичного

устрою, кожна зі сторін вважала Бессарабію своєю територією. Бессарабія з'явилася як окремих регіон після виокремлення та анексії Росією слабо заселеного регіону в межах річки Дністра та Пруту в 1812 р. Хоча регіон ніколи не був у центрі уваги румунських політичних еліт, румунське суспільство вважало Бессарабію краєм, заселеним етнічними румунами. Навіть під час домінування комуністів у Румунії (1946-1989 рр.), питання приналежності Бессарабії протягом міжвоєнного періоду залишалося полем (переважно, заочної) полеміки між румунськими та радянськими істориками.

Продовження цієї дискусії можна досі побачити у літературі, що видається у Румунії, Молдові, Росії та самопроголошеному Придністров'ї. Автори таких робіт захищають дії «своїх» дипломатів і підкреслюють необхідність боротьби за Бессарабію. З падінням комуністичної системи дослідження відкритих архівних джерел дозволили скласти ширший погляд на дане питання дипломатії. Завдяки документам, введеним в обіг Любов'ю Шпаковськи (Shpakovsky, 2017), Владиславом Репіним (Repin, 2011; 2013), Флоріном Константіну (Constantiniu, 2018), Вадимом Гузуном (Guzun, 2011) можливо відтворити складнішу картину румунсько-радянського конфлікту й уникнути обмеження «бессарабського питання» винятково до дипломатичного протистояння. Якщо така політика щодо сусідньої Польщі досить добре вивчена, то у випадку Румунії маємо лише окремі публікації, котрі концентрують увагу або на розвідувальній діяльності, або на радянсько-румунській дипломатії. Дана стаття пропонує контекстуалізацію діяльності радянських розвідувальних органів з метою дестабілізації Румунії як частину радянської зовнішньої політики.

Метою статті є охарактеризування особливості розвитку румунсько-радянських відносин протягом 1918-1940-х років крізь призму бессарабського питання.

Виклад основного матеріалу. На початку 1920-х років з'явилися спроби урегулювати територіальні та майнові суперечки між Радянською Росією та Румунією. У 1921 р. радянська та румунська дипломатія перевіряли можливість укладення мирної угоди. На попередній конференції у Варшаві (22 вересня – 25 жовтня 1921 р.) представник російської делегації запропонував румунському представникові у Варшаві вирішення питання приналежності Бессарабії шляхом взаємного задоволення претензій. Ці проєкти натикалися на неприйняття з боку Георгія Чичеріна та Християна Раковського й не були остаточно запропоновані румунському уряду (Repin, 2013: 251-252).

З метою впливу на політику СРСР щодо Румунії, радянський дипломат і голова РНК УСРР Християн Раковський протягом першої половини 1920-х років надрукував кілька публікацій, присвячених темі претензій до Бессарабії з боку Радянського Союзу. Першою у 1922 р. з'явилася книга «Боярская Румыния», в якій Раковський детально описав претензії більшовиків до румунських політичних еліт і національної держави. Він змалював Румунію як напрочуд відсталу, «навіть за мірками царського режиму», державу. Пересічний румунський селянин є забитим і темним об'єктом визиску румунських політичних еліт і буржуазії, зацікавленої в особистому збагаченні. На погляд Раковського саме це жадання нових земель для експлуатації змусило румунську владу захопити Бессарабію попри укладені в Одесі домовленості з радянською владою (Rakovsky, 1922: 26).

Християн Раковський підкреслював ворожість «боярської Румунії» до робітничого руху та СРСР. «Загарбання Бессарабії» призвело до втягнення Румунії до французької сфери впливу. Раковський закидав румунському уряду підтримку білогвардійців і петлюрівців з метою послаблення Радянського Союзу (Rakovsky, 1922: 41-42).

Два роки потому розпочалися підготовчі роботи з укладення конвенції за чехословацького посередництва. Про ці перемовини дізнався Християн Раковський, на той час – повноважний представник СРСР у Великій Британії. У своєму листі до

тодішнього заступника очільника Наркомату закордонних справ Максима Литвинова, з копіями наркомату закордонних справ Георгію Чичеріну та членам Політбюро ВКП(б) від 29 грудня 1923 р., він пояснює необхідність використати багатонаціональність СРСР задля дестабілізації Румунії та Польщі. На бессарабському прикладі він продемонстрував виграшність статус-кво для комуністів: Румунія нічого не може запропонувати в обмін на визнання за нею Бессарабії, натомість «бессарабське питання» може розладнати Малу Антанту (військово-політичний союз Чехословаччини, Югославії та Румунії), до якого остання намагалася долучити Польщу (Hitchins, 1994: 427) та зіпсувати відносини із західноєвропейськими країнами, головним чином з Францією¹. Наприкінці листа Раковський зазначив можливість поділу провінції між СРСР і Румунією у випадку проведення плебісциту – ймовірно, він не вважав підтримку СРСР у регіоні достатньою для безболісного приєднання всієї провінції (Repin, 2013: 254-257).

Не відкидаючи слушності позиції Раковського, Максим Литвинов у своїй відповіді підкреслював необхідність перемовин з Румунією. У відповідь повпереду в Лондоні, заступник голови Наркомату закордонних справ вважав за необхідне укласти договір про взаємне задоволення претензій задля отримання респектабельності в очах західноєвропейських політиків. Крім того, він розглядав Бессарабію як частину румунських іредентистських прагнень, здійснення яких фактично ліквідує небезпеку мобілізації румунського суспільства на захист від «небезпеки, що реально існує», залишивши румунським елітам як ідеологічне підґрунтя для війни лише «малозрозумілі для нього [румунського селянина] лозунги превентивної війни або ж відповідних абстрактних шовіністичних приводів». На думку Литвинова, таким чином вдалося б звести нанівець можливість спільного виступу Польщі та Румунії у майбутній війні з СРСР². Однак, Литвинов вважав за можливе приєднання частини Бессарабії у майбутньому, не розглядаючи договір як щось постійне (Repin, 2013: 261-264).

Георгій Чичерін, бажаючи зменшити вплив свого заступника, закидав Християну Раковському, що той нібито менше став цікавитися «бессарабським питанням» і тим самим віддав його на відкуп Максиму Литвинову (Repin, 2013: 253). Амбітний Раковський представив свої аргументи у виданій 1925 р. книзі «Румыния и Бессарабия», де були представлені претензії Румунії на Бессарабію (значна частина книги описує бруталне придушення румунською жандармерією Татарбунарського повстання у вересні 1924 р., про яке мова піде згодом) (Rakovsky, 1922: 14-19, 34).

За популістськими гаслами права громад регіонів на самовизначення, Християн Раковський підкреслював претензії Радянського Союзу на Бессарабію як серйозніші за румунські. СРСР ніколи не відмовиться від права на контроль над Бессарабією та пропонував домовитися про статус провінції. Обидва тексти – 1922 і 1925 р. – мали пропагандистський характер, однак і чітку мету: виправдати перед комуністичною верхівкою необхідність твердої позиції у відносинах з Румунією. Необхідно зазначити, що у таємному листуванні з Максимом Литвиновим Християн Раковський підкреслював: «нема чого поспішати витягати з румунської ноги бессарабський осколок» (Constantiniu, 2018: 29).

Публічно ж радянський уряд так і не визнав анексію Бессарабії, закликаючи провести плебісцит щодо державної приналежності провінції. До задоволення радянської вимоги, уряд радянських республік протягом 1920-х років відмовлявся від встановлення прямих дипломатичних відносин з Королівством Румунії. Навіть у підписаному 20 листопада 1923 р. «Положенні про заходи та засоби, щодо

¹ Принагідно зауважимо, що Румунія під час написання листа не мала формального союзу з Францією. Румунсько-французька угода була укладена 10 червня 1926 року, однак фактично залишала за Францією можливість не вступати у війну на боці Румунії (Hitchins, 1994: 427).

² Румунсько-польський оборонний союз було створено конвенцією від 25 липня 1921 р. та підтверджено договорами від 1926 і 1931 років. Кіт Гітчінз зазначав, що союз залишався неефективним з огляду на різні інтереси між румунськими та польськими урядами в Центральній Європі (Hitchins, 1994: 430).

запобігання та розв'язання конфліктів, які можуть виникнути на Дністрі», жодного разу не названо радянсько-румунський кордон, лише «протяжність річки Дністер» (Dullin, 2014: 77).

Не визнаючи кордон на Дністрі та відмовляючись від встановлення прямих дипломатичних відносин, радянські політичні еліти виходили з переконання, що встановлені після Першої світової війни кордони Європи були тимчасовим явищем і що світова комуністична революція неминуха. Любов Шпаковські зазначала, що походу Червоної армії на Захід мала передувати неоголошена війна або ж підризна терористична діяльність, «яка мала на меті дестабілізувати ситуацію у державі та створити сприятливу ситуацію для проникнення й розвитку революційних настроїв всередині країни, що згодом мало перетворитися на справжню революцію, очолювану Кремлем» (Shpakovsky, 2017: 97). Відповідно, до початку революції у Румунії, СРСР розглядав Бессарабію як складову частину радянської України, окуповану Румунією.

Цю підризну роль виконував Закордот, створений у 1920 р. при ЦК КП(б)У, фактично незалежну від військової розвідки більшовицьку спецслужбу у структурі Комуністичної партії (більшовиків) України. Закордот, окрім свого центрального штабу у столичному Харкові, керувався також з окремих філій партійної спецслужби у Києві та Одесі (Bruski, 2010: 220). Південно-західним напрямом розвідувально-диверсійних операцій керувало Одеське відділення Закордоту. Саме Закордот був відповідальний за агентурну діяльність у Бессарабії та Румунії загалом, зокрема за спробу підризу Сенату в Бухаресті та вбивства румунських жандармів і державних службовців. У 1921 р. Закордот під назвою Таємного відділу ввійшов до складу Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВУНК) (Shpakovsky, 2017: 102). Закордот і спадкоємні організації були схильні до творення тактичних союзів з місцевими політичними силами некомуністичного спрямування. Розвідувальні частини формувалися під прикриттям трудових комун у прикордонній межі (Hisem, 2016: 112).

За оцінками бессарабського історика Антона Морару, до 1939 р. румунський уряд розкрив понад 10 тисяч радянських шпигунів, котрих засиляли навіть після поразки Татарбунарського повстання. Радянські структури організували напади на жандармські пости. Так, лише протягом 1923 р. було вбито понад 20 жандармів (Moraru, 1995: 203-204).

Окрім терористичних актів та агентурної діяльності, радянська розвідка безпосередньо брала участь у підбурюванні до повстання незадоволеного румунською владою місцевого населення, а також у забезпеченні повстанців озброєнням. Кульмінацією зусиль радянської розвідки став антирумунський виступ 15 вересня 1924 р. у Татарбунарі. Повстання розпочалося з переходу 11 вересня озброєної групи співробітників радянських спецслужб через кордон поблизу с. Михайлівка. Повстання закінчилося поразкою, однак, як вже було зазначено вище, його brutальне придушення мало значний пропагандистський ефект і надало радянській стороні аргументи у боротьбі за Бессарабію (King, 2000: 51-52).

Після провалу повстання, радянська влада продовжувала надавати підтримку місцевим прорадянським елементам (Moraru, 1995: 202-203). Наприклад, члени Ізмайльського повітового комітету Комуністичної партії Румунії продовжували політичну агітацію за приєднання до Радянської Росії протягом 1930-х років за допомогою листівок і підпільної преси, що поширювалися членами нечисленних місцевих комуністичних осередків через профспілки вантажників та організації «червоних рекрутів» – учнів румунської допризовної підготовки (Raynov, 2011: 88-95).

До 1924 р. більшовицьке керівництво, ще сподівалося на революцію в Європі, дало б претекст для «визвольного походу» Червоної Армії на захід. У випадку Бессарабії, ініційоване Таємним відділом і нелегальними бессарабськими осередками Румунської компартії, повстання мало бути підтримане силами Червоної

армії. Російський історик Борис Соколов зазначав, що ці формування необов'язково мали б діяти від імені СРСР. Дослідник посилався на успішний приклад так званого «бунту Желіговського» на Віленщині. На думку дослідника, бессарабські формування у складі Червоної армії (чільне місце у цих планах займав 2-й кавалерійський корпус комкора Григорія Котовського) мали б вчинити «заколот», перейти через Дністер, проголосити там Бессарабську радянську республіку та, відтіснивши румунські війська, тихо приєднати «державу» до СРСР (Sokolov, 2012: 138-140). І хоча врешті-решт під впливом невдалої спроби революції від цих планів у Москві відмовилися, у передмові до збірки документів про Татарбунарське повстання Іоан Скурту зазначив, що «Татарбунар був репетицією того, що наступить через 16 років» (Raus, Neascu & Moraru, 2017: 11).

У лютому 1924 р. Григорій Котовський звернувся до ЦК КП(б)У та ЦК РКП(б) з листом, в якому просив у найкоротші терміни створити Молдавську Соціалістичну Радянську Республіку як автономію у складі України або ж як самостійний суб'єкт СРСР. Виступаючи за другий варіант, Г. Котовський підкреслював важливість задоволення права на самовизначення молдаван і гагаузів у складі Радянського Союзу. На його думку, Молдавська республіка змогла б розхитати внутрішню ситуацію у Румунії та перетягти на бік комуністів романське населення Бессарабії (Sokolov, 2012: 140-141).

Борис Соколов висловив припущення, що підготовка Татарбунарського повстання відтермінувала створення Молдавської республіки, однак вже у жовтні 1924 р. була створена Молдавська Автономна Соціалістична Радянська Республіка зі столицею у місті Балта. Влада у новоутвореній автономії перейшла до рук Революційного комітету, членом якого став Григорій Котовський. Маючи економічну базу в сусідній з автономією Подільській окрузі (Бессарабська комуна в с. Ободівка), Котовський надавав у тому числі і фінансову допомогу уряду в Балті до самої смерті у серпні 1925 р. (Sokolov, 2012: 142-144). У подальшому, після узгодження питання кордонів, уряд Молдавської автономії переїхав до Бірзули (1928 р.) й, врешті-решт, Тирасполя (1929 р.).

Молдавська Республіка здійснювала значний пропагандистський тиск на Бессарабію за допомогою газет і листівок, що поширювалися мережею осередків Румунської комуністичної партії у Бессарабії. Задля збереження контрасту між «відсталого Румунією» та «прогресивним Радянським Союзом», постійно підтримувалося електропостачання до Тирасполя (King, 2000: 63).

Така політика приносила свої плоди для радянської влади. Активність радянських спецслужб і місцевих комуністичних осередків підігрівала недовіру румунської влади до населення провінції, незалежно від його етнічного походження (Schlegiel, 2016: 72-74). Артур Тулуш підкреслював, що румунські влади у Південній Бессарабії розглядали російсько-українське населення як цілісну та найбільш ворожу румунській державі етнічну групу, з рядів якої (а так само й з євреїв, болгар і «русифікованих молдаван») набирали власних агентів комуністи (Tulus, 2016: 16-18). Разом з тим, не варто переоцінювати вплив більшовицької пропаганди на місцеве населення. Попри економічні негаразди та загальне незадоволення румунською політикою, мешканці Бессарабії не плекали особливих ілюзій щодо радянського ладу (King, 2000: 51).

Молдавський проєкт перебував у двоїстій ситуації. З одного боку, він залишався важливим елементом політики коренізації, плацдармом перед Бессарабією, з якого мав початися визвольний рух у захопленому Румунією регіоні та «лабораторією молдовенізму». При цьому, державний апарат Молдавської АСРР використовувався Комінтерном задля підготовки керівних кадрів Румунської комуністичної партії. Так, упродовж 1924-1927 рр. головою відділу агітації Молдавського обкому КП(б)У був Віталій Холостенко, якого у 1928 р. обрали першим секретарем Румунської комуністичної партії (Pora & Pora, 2009: 9-60).

Радянська влада також спрямовувала пропагандистський тиск і на власне населення. Більшовицька пропаганда працювала на те, щоб закріпити образ неспокійних прикордонних земель, що під «пансько-боярським гнітом» очікують на радянську «інтернаціональну допомогу». Ян Яцек Бруський зазначав, що хоча мотив пригнобленого українського населення протягом міжвоєнного періоду поступово переходив на маргінес інтересу радянських керівників, національне питання ввійшло «назавжди до скарбниці радянської пропаганди» (Bruski, 2010: 221).

Від початку 1930-х років цей пропагандистський образ було дедалі важче просувати. Колективізація сільського господарства, що розпочалася у 1930-му році, призвела до масових втеч селян з автономної республіки в Румунію. Лише за кілька місяців на початку 1932 р. близько 4 500 селян втекли до Румунії. Румунська влада на це відповіла створенням спеціальних таборів для тимчасового утримання втікачів під егідою «Комітету допомоги молдавським втікачам з-за Дністра» на чолі з Пантелеймоном Халіппою та Ніколае Смокіною. В цих таборах біженцям надавалися одяг, їжа та медичне обслуговування (Pora & Pora, 2009: 66-68).

Комітет регулярно фіксував вогнепальні поранення у втікачів, нанесені радянською прикордонною вартою. Найвідоміший розстріл відбувся у ніч на 23 лютого 1932 р. у лісі поблизу села Оленешть (нині – Olănești, Республіка Молдова), у результаті якого загинуло 40 втікачів під час спроби перетину кордону. Лише двадцятьом вдалося опинитися на румунському боці.

Румунське суспільство вибухнуло осудом. Вже за кілька днів, 26 лютого, у румунському парламенті дебатовалося питання реакції Румунії на дії радянських прикордонників. Місяцем пізніше, 24 березня, у парламенті виступив Ніколае Йорґа, тогочасний голова Ради Міністрів, наголосивши на тому, що у діях більшовиків він вбачав «серію безпрецедентних диких актів, скоєних проти мирного... – румунського населення, що знаходиться там [за Дністром] багато століть». Н. Йорґа зазначав, що Румунія має захистити румунів за Дністром, однак підкреслював відсутність прямих дипломатичних контактів з Радянським Союзом і неможливість здійснення впливу на СРСР через Лігу Націй (СРСР прийнято в Лігу лише 1934 р.). Врешті-решт, румунський парламент направив до Ліги Націй меморандум, в якому просив СРСР відповідати європейським нормам і стандартам у ставленні до своїх громадян (Pora & Pora, 2009: 73-77).

Втікачі були не єдиним джерелом інформації для румунського керівництва. Так, румунський дослідник Вадим Гузун відзначав, що румунська дипломатія в європейських, азійських та американських країнах збирала повідомлення та продукувала аналітичні записки «котрі пересилалися, відповідно до проблематики, головним акторам румунської політики: королю, прем'єр-міністру Румунії, Генеральному Штабу, міністрам і профільним фахівцям» (Guzun, 2011: 10). Так, 16 січня 1933 р. посольство Румунії в Лондоні надіслало до МЗС статті з «The Times», «The Manchester Guardian», «The Daily Telegraph», а також доповідь з Бюро дослідження Російських економічних умов в університеті Бірмінгему, де британські економісти підкреслювали, що головною причиною економічних негараздів в СРСР була політика примусової колективізації сільського господарства. «Сьогодні населення Росії переживає голод без неврожаю» (Guzun, 2011: 539-553).

Протягом 1932-1933 років за посередництва польських і турецьких дипломатів відбувалися перемовини з метою укладення радянсько-румунського пакту про ненапад. Хоча ці перемовини виявилися безрезультатними, одним з їхніх наслідків стало встановлення формальних дипломатичних відносин між СРСР та Румунією у 1934 р. Фактично встановлення дипломатичних відносин стало можливим лише внаслідок так званої «джентльменської угоди» між радянським наркомом закордонних справ Максимом Литвиновим і румунським міністром Ніколае Тітулеску. Угода зводилася до рішення не піднімати питання приналежності Бессарабії. Після встановлення дипломатичних відносин СРСР намагався виносити Бессарабію за дужки радянсько-румунських відносин, тоді як румунські дипломати

намагалися вести справи таким чином, щоб СРСР де-факто визнав приналежність Бессарабії до Румунії. Упродовж 1938-го року СРСР безуспішно намагався повернути до румунського посольства всі дипломатичні ноти, в яких Бессарабія зазначалася румунською територією. При складанні дипломатичних нот радянська влада воліла використовувати терміни, що залишали за більшовиками можливість не визнавати факт існування державного кордону (Repin, 2011: 55-57).

Висновки. Якщо румунська позиція щодо приналежності Бессарабії залишалася незмінною, радянський погляд на розв'язання «бессарабського питання» еволюціонував під впливом боротьби у компартійному керівництві між прихильниками політики співіснування СРСР та країнами Центрально-Східної Європи і прихильниками перенесення революції до країн Південно-Східної Європи. Якщо для 1920-х років загалом характерною була безкомпромісна позиція до Румунії, то протягом 1930-х років радянське керівництво намагалось провадити гнучкішу політику кооперації з румунською владою. Однак, попри збереження свободи маневру, Радянський Союз у міжвоєнний період послідовно дотримувався політики невизнання приналежності Бессарабії до Румунії. СРСР планував повернути Бессарабію до складу радянської держави і задля цього підтримував місцевих комуністів, що входили до складу Румунської комуністичної партії. За таких умов, радянський уряд унікав безпосередньо вирішення «бессарабського питання» дипломатичним шляхом, не бажаючи полегшувати румунській еліті управління багатонаціональним регіоном.

REFERENCES

- Bruski, J.J.** (2010) *Between Prometeism and Realpolitik. The Second Polish Republic vis-à-vis Soviet Ukraine, 1921-1926*. Kraków: Historia Iagellonica // **Bruski, J.J.** (2010). *Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921-1926*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagellonica.
- Constantiniu, F.** (2018). Ch. Rakovski and the Bessarabian question in Soviet-Romanian relations (1917-1918). *Slavyanovedeniye*, 5, 17-31 // Константиniu, Ф. (2018). Х.Г. Раковский и бессарабский вопрос в советско-румынских отношениях (1917-1918). *Славяноведение*, 5 17-31.
- Dullin, S.** (2014). *Tightening of borders*. Moscow: NLO // **Дюллен, С.** (2014). *Уплотнение границ*. Москва: НЛО.
- Guzun, V.** (2011). *Famine, five-year plans and Collective Farm. Romanian diplomatic documents, 1926-1936*. Baia Mare: Universitatii de Nord // **Guzun, V.** (2011). *Foametea, piatiletka și ferma colectivă Documente diplomatice românești, 1926-1936*. Baia Mare: Universității de Nord.
- Hitchins, K.** (1994). *Rumania, 1866-1947*. New York City: Oxford University Press.
- Hisem, O.O.** (2010). 'Halychyna question' in the foreign politics of USSR and Poland. Kyiv: Dukh I Litera // **Гісем, О.О.** (2010). «Галицьке питання» у зовнішній політиці УСРР та Польщі. Київ, Дух і Літера.
- Hisem, O.O.** (2016). *State terrorism: activities of the Foreign department of the CK KP(b)U – 'Zakordot', 1920-1924*. Kamyanets-Podilskyi: Abetka // **Гісем, О.О.** (2016). *Державний тероризм: діяльність Закордонного відділу ЦК КП(б)У – "Закордоту", 1920-1924*. Кам'янець-Подільський: Абетка.
- King, Ch.** (2000). *The Moldovans: Romania, Russia and the Politics of Culture*. Stanford: Hoover Institute Press.
- Moraru, A.** (1995). *The History of Romanians. Bessarabia and Transnistria (1812-1993)*. Romania: 'Aiva', Chișinău // **Moraru, A.** (1995). *Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*. România: 'Aiva', Chișinău.
- Popa, I. & Popa, L.** (2009). *Romanians, Bessarabia and Transnistria*. Bucharest: Titulescu Foundation // **Роба, І, Роба, Л.** (2009). *Românii, Basarabia și Transnistria*. București: Fundația Titulescu.
- Rakovsky, Ch.** (1922). *Boyar Romania*. Moscow: High military editing committee // **Раковский, Х.** (1922). *Боярская Румыния*. Москва: Высший военный редакционный совет.

- Rakovsky, Ch.** (1925). *Romania and Bessarabia. To the septennial of annexation*. Moscow: Litizdat NKID. // **Раковский, Х.** (1925). *Румыния и Бессарабия. К семилетию аннексии*. Москва: Литиздата НКИД.
- Rayn, B.A.** (2011). *History of Kiliya. Vol. 2, 1914-1945*. Izmail: SMIL // **Райнов, Б.А.** (2011). *История Килии. Т2, 1914-1945*. Измаил: СМИЛ.
- Raus, N., Neascu, Gh. & Moraru, D.** (2017). *The Soviet aggression against Romania. Tatarbunar in documents and in contemporary Romanian press*. Targoviste: Cetatea de Scaun // **Raus, N., Neascu, Gh. & Moraru, D.** (2017). *O agresiune sovietică împotriva României: Tatar Bunar, în documente și în presa românească a vremii*. Târgoviste: Cetatea de Scaun.
- Repin, V.V.** (2013). Bessarabia problem in the correspondence of the authorized representative of the USSR in Great Britain G. Rakovski and the deputy of the People's Commissar of Foreign Affairs M. Litvinov (December 1923 – February 1924). *Russian and Slavic research*, 8, 52-61 // **Репин, В.В.** (2013). Бессарабская проблема в переписке полномочного представителя СССР в Великобритании Х.Г.Раковского и заместителя народного комиссара иностранных дел М.М.Литвинова (декабрь 1923 г. – февраль 1924 г.). *Российские и славянские исследования*, 8, 52-61.
- Repin, V.V.** (2011). Bessarab as an element of the diplomatic dialogue of USSR and Romania within the framework of the attempts to create a system of collective security (1928-1938). *Russian and Slavic research*, 6, 151-174 // **Репин, В.В.** (2011). Бессарабская проблема как элемент дипломатического диалога СССР и Румынии в рамках попыток создания системы коллективной безопасности в Европе (1928-1938 гг.). *Российские и славянские исследования*, 6, 151-174.
- Schlegel, S.** (2016). *Making Ethnicity in Southern Bessarabia: Tracing the histories of an ambiguous concept in a contest land*. Leiden, Boston: Brill.
- Shpakovsky, L.V.** (2017). Soviet Ukraine in Export of Bolshevik Revolution to Romania (Early 1920-ies). *History pages*, 44, 91-106 // **Шпаковский, Л.В.** (2017). Радянська Україна як інструмент експорту більшовицької революції в Румунію (початок 1920-х рр.). *Сторінки історії*, 44, 91-106. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.44.2017.105459>
- Sokolov, B.V.** (2012). *Kotovskiy*. Moscow: Molodaya Gvardiya. // **Соколов, Б.В.** (2012). *Котовский*. Москва: Молодая гвардия.
- Tulus, A.V.** (2016). *State of spirit of the population of the Cetatea-Albă county in the years 1933-1934: (Documents from the State Archive of Odessa Region, Ukraine)*. Braila, ed. Istros of the Museum of Braila "Carol I" // **Tulus, A.V.** (2016). *Stări de spirit ale populației din județul Cetatea-Albă între anii 1933-1934: (Documente din Archiva de Stat a Regiunii Odessa, Ucraina)*. Brăila, editura Istros a Muzeului Brăilei "Carol I".